

Konsekvensbedömning för kulturmiljön

Detaljplan för del av Enbacka 1:32, Gustafs, Sätters kommun

Bakgrund och uppdrag

Sätters kommun har, i samarbete med Mondo Arkitekter, tagit fram ett detaljplaneförslag för del av fastigheten Enbacka 1:32 i Gustafs. Syftet med detaljplanen är att möjliggöra uppförandet av nya bostäder. Planförslaget som togs fram i samrådsskede medger uppförande av flerbostadshus med en maximal bruttoarea om 4 500 m² och en högsta nockhöjd om 10 meter. Hustyp och placering regleras inte i det befintliga planförslaget.

Planområdet är beläget inom ett område som i kommunens kulturmiljöprogram pekas ut som särskilt värdefullt. I samband med samrådet har Länsstyrelsen i Dalarna framfört synpunkter gällande planförslagets potentiella negativa påverkan på kulturmiljön. Mot bakgrund av detta har WSP fått i uppdrag att ta fram rekommendationer för hur planförslaget kan anpassas för att bättre ta hänsyn till kulturmiljön i det fortsatta planarbetet samt att efter ett reviderat planförslag tagits fram bedöma konsekvenserna för kulturmiljön. En antikvarisk PM togs fram 2025-06-09. Efter detta har planförslaget reviderats inför granskningsskede. Denna PM är konsekvensbedömningen, där detaljplanens påverkan på kulturmiljön analyseras och bedöms.

Underlag för bedömning:

- Antikvariskt PM – Rekommendationer för fortsatt planarbete (WSP, 2025-06-09)
- Planbeskrivning – granskningshandling 2026-02-11 (Sätters kommun / Mondo arkitekter)

Kort beskrivning av nuläge och historik

Planområdet är beläget vid Dalälven intill Gustafs båthamn, väster om Gustafs kyrka och sockencentrum, och angränsar i söder till Enbacka skola. Topografin präglas av en naturlig höjdskillnad från öster till väster, där marken sluttar ner mot älven. Marken inom planområdet utgörs idag huvudsakligen av öppen ängsmark, omgiven av grupper av uppvuxna lövträd. Den öppna karaktären i kombination med sluttningen skapar ett landskapsrum som är visuellt tillgängligt från flera håll. (En längre beskrivning ges i Antikvariskt PM, WSP 2025-06-09.)

Ortofoto över Gustafs med planområdet inom röstreckad markering. Gustafs kyrka inom vit markering.

Karta över det särskilt värdefulla området kring Gustafs kyrka, hämtad från Sätters kulturmiljöprogram. Det aktuella planområdet markerad med röst linje.

Kulturmiljöns förutsättningar

Säters kulturmiljöprogram

I kommunens kulturmiljöprogram från 2023 har området kring Gustafs kyrka pekats ut som ett särskilt värdefullt område. Bland de värdebärande uttrycken för området anges bland annat den äldsta delen av Enbacka skola och en radhuslänga som ligger precis i anslutning till planområdet. Gustafs kyrka pekas även ut som "ett dominerande landmärke, både i vyer över Dalälven och från vägarna både från väster och från sydost" och "det öppna landskapet öster om byn och mot Dalälven" bedöms vara ett värdebärande uttryck för området. I kulturmiljöprogrammet har följande råd och riktlinjer med koppling till planområdet identifierats:

- Kyrkan som en dominerande byggnad och ett landmärke i landskapet bibehålls. Siktlinjer mot kyrkan bör inte byggas för. Det gäller siktlinjer och vyer över Dalälven och Vyer utmed Enbackavägen och den äldre landsvägen.
- Det omgivande odlingslandskapet öster om byn och utmed älven bör hållas öppet och brukas.
- Ny bebyggelse bör inte placeras så att den skymmer siktlinjer mot kyrkan eller i den öppna backen mot den tidigare lastageplatsen. Ny bebyggelse bör anpassas till placering och skala så att den inte blir ett dominerande inslag i förhållande till kyrkan i utblickar över Dalälven.
- Ny bebyggelse bör anpassas i skala till områdets småskaliga karaktär.

Länsstyrelsens samrådsyttrande

I länsstyrelsens yttrande för detaljplanen (2024-04-04) har följande synpunkter framförts:

"Ur kulturmiljösynpunkt är det inte bara kyrkan med omgivande bebyggelse som är av intresse. För upplevelsen och förståelsen av sockencentret är mötet mellan den täta sockencentrumbebyggelsen och det omgivande öppna landskapet invid Dalälven av stor betydelse. Den planerade bebyggelsen gör gränsen mellan den samlade bebyggelsen i sockencentret runt kyrkan otydligare och bedöms därför innebära en negativ påverkan på områdets kulturvärden.

Ur kulturmiljösynpunkt är det olämpligt att ta i anspråk området för bebyggelse i den omfattning som planförslaget medger. Om ny bebyggelse ändå uppförs är det väsentligt att mera utförliga planbestämmelser gällande volymer, placering och material tas fram för att anpassa bebyggelsen till kulturmiljön och landskapsbilden."

Sammanfattningsvis innebär detta att stor hänsyn behöver tas till siktlinjer mot kyrkan, vyer över Dalälven och att det öppna landskapet utmed älven. Likaså bör ny utformningen av bebyggelse inom det särskilt värdefulla området anpassas till den befintliga miljön avseende framförallt skala, men även volym, placering och material.

Rekommendationer som gavs i Antikvariskt PM

I det antikvariska PM som tagits fram inom ramen för planarbetet gav sföljande rekommendationer som var centrala att beakta för att förslaget skulle anpassas till landskapets höga värden:

WSP bedömer att det ur kulturmiljöperspektiv är olämpligt att bebygga planområdet med flerbostadshus i den omfattning som föreslås i det befintliga planförslaget. Flerbostadshus om tre våningsplan som föreslås i planbeskrivningen är olämpligt att uppföra på platsen då detta avviker från områdets karaktär och riskerar att skymma siktlinjer mot kyrkan. Däremot kan det vara möjligt att uppföra bostadshus i mindre skala under förutsättning att det görs med mycket stor hänsyn till platsens kulturhistoriska värden. Detta behöver utredas vidare genom volymstudier och gestaltungsforstag. För att detta ska vara möjligt behöver planförslaget omarbetas och kompletteras med utförliga planbesammler som reglerar volym, placering och utformning.

WSP:s rekommendationer som ett stöd i det fortsatta planarbetet:

- Siktlinjer mot kyrkan från norr/nordost ska inte byggas för (se Figur 2, sida 5).
- Skalan på eventuell tillkommande bebyggelse bör anpassas för att inte upplevas dominerande i sin närmiljö eller avvika från bebyggelsekaraktären utmed Dalälven. Förslagsvis kan parhus provas som ett möjligt alternativ till flerbostadshus. Skalan kan förslagsvis variera genom upp-/nedtrappning av volymer.
- Bebyggelsen bör placeras så att den inte upplevs framträdande i landskapsbilden och i vyer utmed Dalälven. Byggnadskropparna kan förslagsvis få en förskjuten placering i förhållande till varandra. Placeringen av nya byggnadskroppar behöver utredas noggrannt genom volymstudier.
- Den omgivande vegetationen är viktig att bevara för att undvika att den nya bebyggelsen blir dominerande i vyer utmed älven.
- Eventuell exploatering bör utföras med stor hänsyn till platsens befintliga topografi. Den naturliga slutningen bör bevaras i så stor utsträckning som möjligt.
- Planområdets känsliga läge utmed Dalälven ställer höga krav på gestaltningen av eventuell tillkommande bebyggelse såväl som på den omgivande boendemiljön. Utformningen av trädgårdar och eventuella gemensamma ytor är viktiga att ta hänsyn till då den påverkar upplevelsen av landskapsbilden i stort.
- Bostadshusen kan förslagsvis utformas med omålade träfasader och sadeltak, alternativt målas i någon dovkulör. Tak kan förslagsvis vara svarta. Starka kulörer, även falurött, bör undvikas. Helglasade gavelpartier mot älven bör undvikas.
- Carports, trädäck, inglasade balkonger, höga staket, pooler eller andra moderna inslag som är främmande i landsbygdsmiljön och som kan bli framträdande i exponerade lägen mot älven och det öppna landskapet bör undvikas.
- Större anläggningar och markarbeten i anslutning till bostadsbebyggelsen bör undvikas för att inte påverka landskapsbilden.

Bedömning av planförslagets effekter och konsekvenser

Siktlinjer /vyer och landskapet

Landskapet vid Dalälven och utblickarna över älven med kyrktornet i blickpunkten representerar höga värden i landskapet som är viktiga att värna. I antikvariskt PM anges att siktlinjer mot kyrkan från nord/nordost inte ska byggas för samt att bebyggelsen bör placeras så att den inte upplevs framträdande i landskapsbilden och i vyer utmed Dalälven. Ett antal vyer lyftes som viktiga (se motstående sida) och två av dessa har studerats genom volymstudier i fotomontage (1 och 3) medan det inte gjorts några volymstudier från vyn från bron. I de vyer som studerats kan konstateras att kyrktornet inte kommer att synas och att de planerade huskropparna kommer att hålla sig under skogssiluetten i vyer över älven, medan huskropparna blir en del av siluetten i vyn från Solberga gård. Under vinter och tidig vår kommer bebyggelsen att framträda mer och det finns också alltid en risk att träden fälls, vilket också kommer göra bebyggelsen mer påtaglig. I och med huskropparnas placering, med tre större huskroppar på rad med långsidan utmed slänten är bedömningen att en relativt lång sträcka av vyn utmed stranden påverkas och blir ett påtagligt inslag visuellt. Detta gäller särskilt under den tid trädens löv inte skyler eller om träden skulle fällas.

En rekommendation i antikvarisk PM har varit att bebyggelsen bör placeras så att den inte upplevs framträdande i landskapsbilden och i vyer utmed Dalälven, exempelvis genom en förskjuten placering i förhållande till varandra.

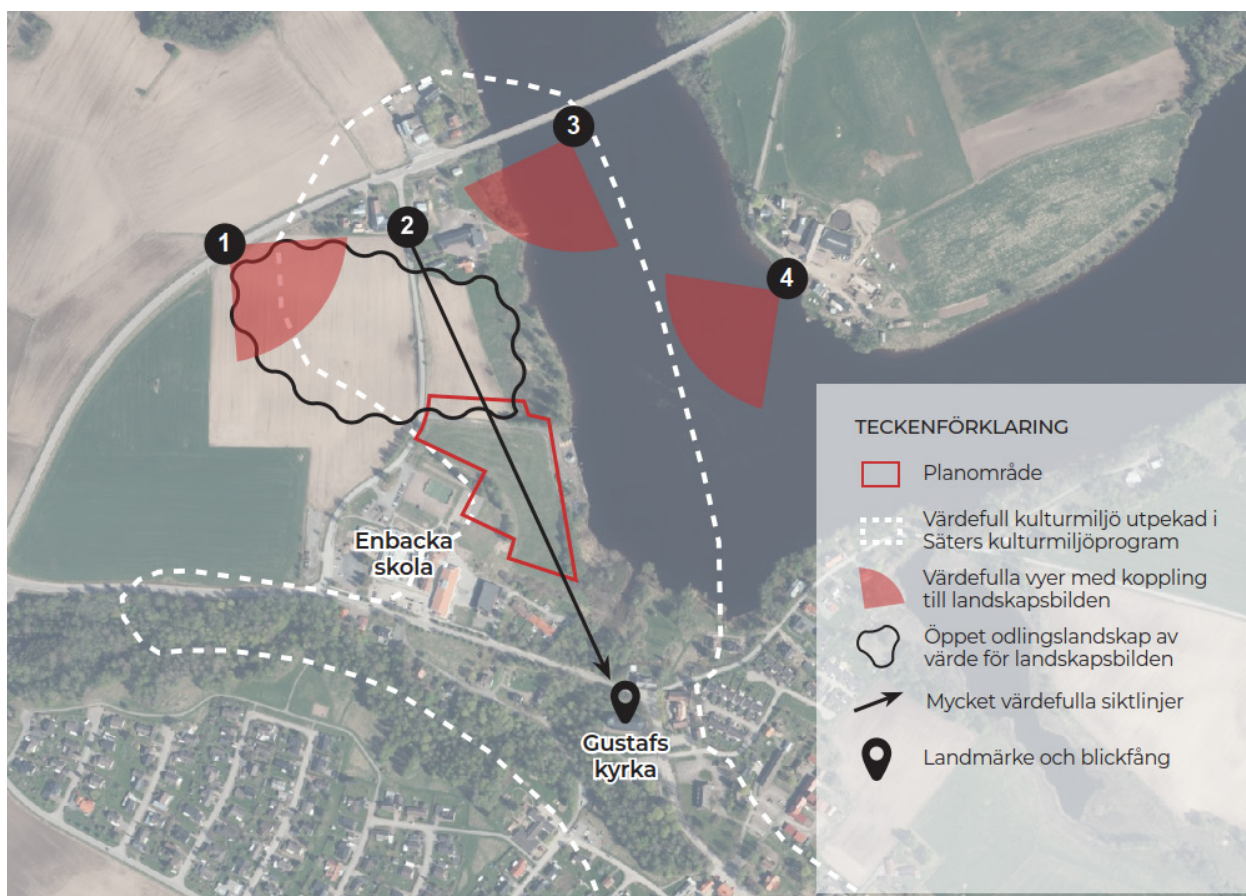
Viktiga vyer från Antikvarisk PM med fotomontage t.h.

1. Kyrktornet är synligt och även och byggnadsvolymerna förhåller sig till omgivande träd genom att de ligger under högsta trädtoppshöjd. Samtidigt blir den nya bebyggelsen med dess volymer blir ett påtagligt och dominerande inslag i vyn.
2. Det har inte gjorts något fotomontage av vyn från bron. Bedömningen är att byggnadsvolymer kommer att bli delvis synliga i vyn och delvis skymmas av träd längre med i slänten. De bedöms inte skymma kyrkan och volymerna bedöms hamna under skogssiluetten.
3. En vypunkt högre upp i slänten studerades bl.a. för att det är där allmänheten främst vistas. Här blir framför allt de två byggnadskropparna längst österut påtagliga. De kommer dock inte bryta skogssiluetten eller skymma kyrktornet.

Viktiga vyer och siktlinjer i anslutning till planområdet

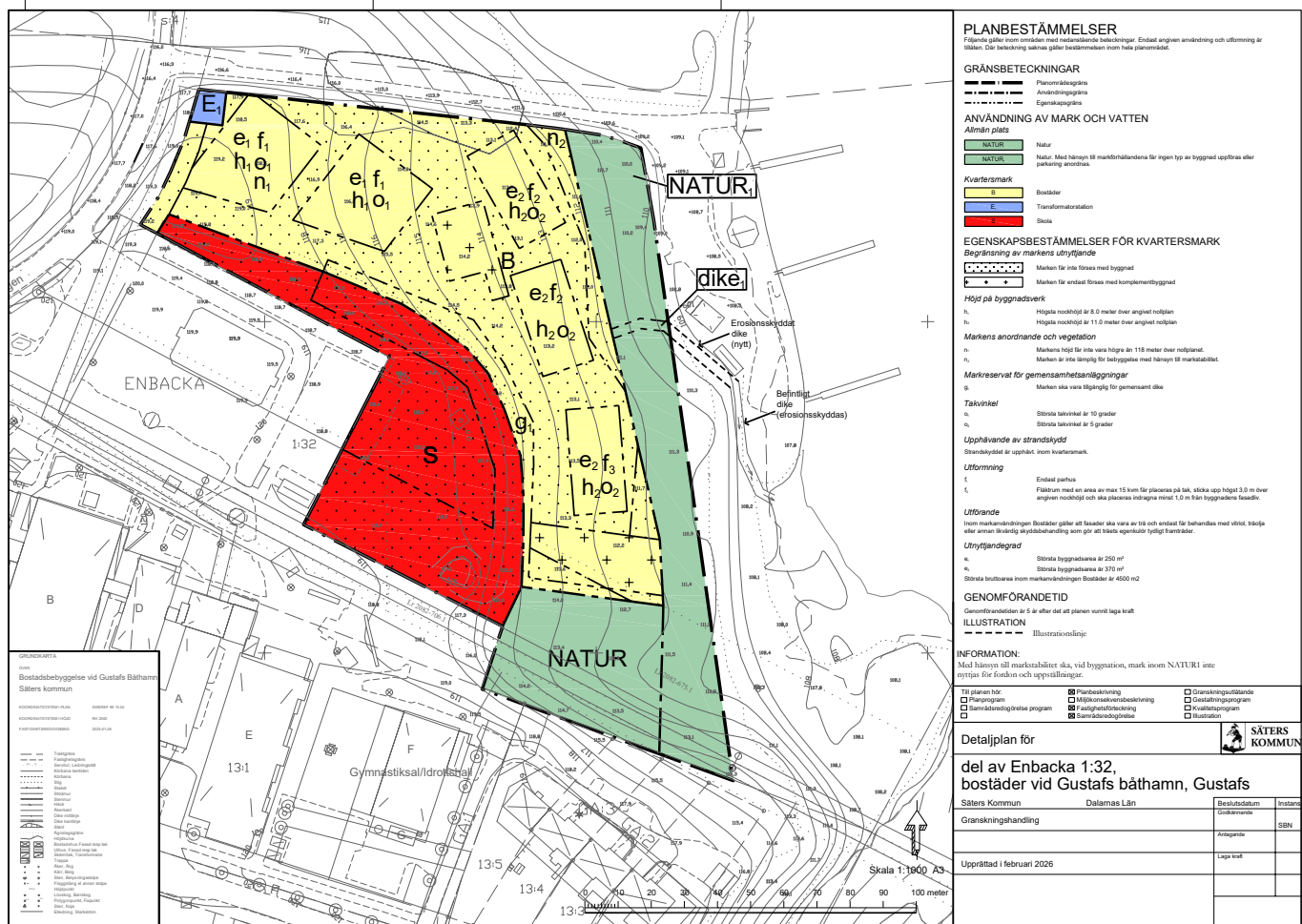
Karta från antikvarisk PM som visar viktiga vyer och siktlinjer i anslutning till planområdet.

- 1 Vy från länsväg W 790 mot dalälven.
- 2 Vy/siktlinje från Solberga gård mot Gustafs kyrka, med det värdefulla odlingslandskapet i förgrunden.
- 3 Vy från bron mot odlingslandskapet, Gustafs båthamn och Gustafs kyrka.
- 4 Vy från andra sidan dalälven mot Sätters båthamn.

Den valda placeringen med tre byggnadsvolymer gör att bebyggelsen istället sträcks ut exponeras mot älven. Bedömningen är därmed att den föreslagna placeringen av byggnaderna inte är vald med utgångspunkten av att bebyggelsen ska ge en så liten visuell påverkan på landskapet som möjligt.

Planförslaget medger att befintlig vegetation och uppvuxna träd bevaras både öster, väster och söder om den tillkommande bebyggelsen vilket är bra då det bidrar till att behålla landskapets karaktär. Dock säkerställs inte ett bevarande av träden inom planen och många träd ligger utanför planområdet, vilket innebär en osäkerhet.

Att den nya bebyggelsen är en utveckling av det befintliga samhället ger en viss tålighet -här finns en småskalig tätortsbebyggelse som utvecklats i flera steg. Den nu föreslagna bebyggelsen blir dock mer dominerande utmed älven. Något som ändå mildrar påverkan är att det finns en skylande front av träd samt att byggnadskropparna inte bryter siluetten i vyer/siktlinjer över Dalälven. Gustafs kyrka kommer fortfarande vara landmärke i vyer över Dalälven och från vägarna, men de nya volymerna kommer också att upplevas som dominerande genom sin skala och placering vid älven.

Aktuellt detaljplaneförslag. Att det i planen slås fast var bygganderna placeras med egenskapsbestämmelser ger planen en större tydlighet och föreskrivet fasadmaterial bedöms vara väl vald att byggnaderna ska förhålla sig väl till landskapet. Den ändrade markanvändningen, föreslagna placering och volymer samt gestaltning med stora fönsterpartier bedöms ge en negativ påverkan på det kulturhistoriskt värdefulla landskapet.

Omvandlingen av jordbruksmark till bostäder

Det öppna brukade jordbrukslandskapet utmed älven har ett värde i sig då det vittnar om hur landskapet längs Dalälven tagits i anspråk och nyttjats under lång tid. Idag möter det öppna brukade landskapet den småskaliga orten vilket starkt bidrar till ortens landsbygdskaraktär och karaktären av sockencentrum. Med den föreslagna bebyggelsen försvinner en del av jordbrukslandskapet vilket både påverkar landskapet utmed Dalälven och Enbackas karaktär av småskaligt sockencentrum negativt. I kommunens kulturmiljöprogram anges också att det omgivande odlingslandskapet öster om byn och utmed älven bör hållas öppet och brukas. Själva exploateringen av åkermark till bostäder ger med andra ord också en negativ påverkan på kulturmiljön, oavsett byggnadernas placering, volym och gestaltning.

Skala, volym, placering och topografi

I Antikvariskt PM gavs rekommendationen att anpassa skalan på eventuell tillkommande bebyggelse för att den inte ska upplevas dominerande i sin närmiljö eller avvika från bebyggelsekaraktären utmed Dalälven. Ett förslag var att pröva parhus istället för flerbostadshus och att variera skalan genom upp-/nedtrappning av volymer.

De tre stora volymerna på rad utmed älven som fanns i samrådsversionen kvarstår och skalan bedöms inte vara anpassad för det känsliga läget utmed älven. Skalan för flerbostadshusen har inte minskats enligt rekommendationerna. Höjden för trevåningshusen, 11 m, har istället höjts något i förhållande till samrådshandlingen. För trevåningshusen tillåts utöver detta dessutom fläkttrum 3 m över angiven nockhöjd, vilka kommer framträda som volymer i taklandskapet. I en jämförelse med tidigare volymstudier blir nuvarande förslag dock något mindre dominerande än i de första förslagen. Så en viss anpassning har på så sätt skett i förhållande till det ursprungliga förslaget.

I samrådshandlingen styrdes inte placering och hustyp i plankartan, vilket nu har angivits genom prickmark och egenskapsbestämmelser för de ytor som inte är prickmark. Antikvariskt PM föreslår dock lägre och mer småskalig bebyggelse än vad planförslaget fortfarande medger.

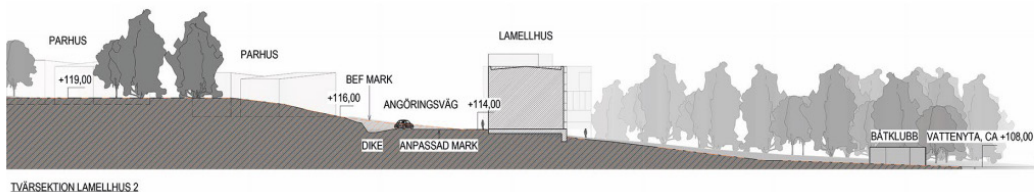
I planförslaget föreslås också två parhus det högsta lägen i planområdets nordvästra del, vilket på ett sätt är bra då högre hus just där skulle höja sig och bli dominerande i landskapet. Samtidigt innebär de tre byggnadsvolymerna nära älven och lägre hus högre upp i terrängen, att upplevelsen av landskapets topografi försvagas. I planbeskrivningen redovisas sektioner som visar hur man hanterar topografin. I viss mån behöver marken planas vid husen, men det är främst gjort ovanför huskropparna och förändringen i topografin närmast älven har hållits till ett minimum, vilket är bra ur kulturmiljösynpunkt. Illustrationerna visar också att byggnadsvolymerna förhåller sig till befintlig skogsfront och inte kommer att höja sig över skogen, vilket visar att en viss anpassning till topografi och landskap har skett.

Illustration som visar den tillkommande bebyggelsens inverkan på det övergripande landskapet. Vy tagen från vattnet vinkelrätt mot parhusen.

Illustration som visar den tillkommande bebyggelsens inverkan på det övergripande landskapet. Vy tagen från vattnet vinkelrätt mot lamellhusen.

Illustrationer i planbeskrivningen som visar bebyggelsens inverkan på landskapet samt hur man hanterat topografin.

Grillstad marina, Exempel på modern vattennära arkitektur ur planbeskrivningen. Bedömningen är att det finns kvalitéer i gestaltningen, men att exemplet inte fungerar på den aktuella platsen utan bearbetning om hänsyn ska tas till kulturmiljön.

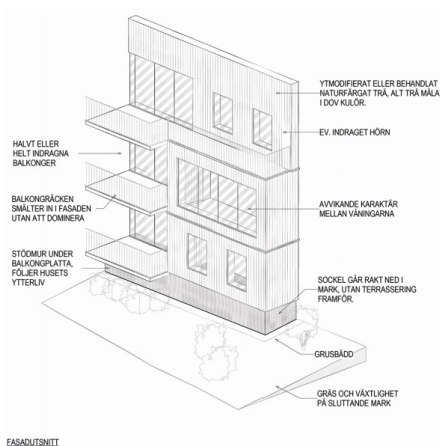
NATURFÄRGAD FASAD, FÖRHÖJD SOCKEL, I NATUROMGIVNING
Pinterest

EXEMPEL PÅ HORIZONTAL 3:DELNING MED HJÄLP AV MATERIAL OCH STRUKTUR
Instagram, models_architecture

BALKONGLÖSNING UTAN FRAMTRÄDANDE RÄCKEN
Pinterest

Inspirationsbilder och fasaduttsnitt som visar principer för att skapa ett uppbrutet fasaduttryck i planbeskrivningen. Det är bra att man arbetar medvetet med att bryda upp fasaderma. Det skulle också kunna göras i volymen med exempelvis indraget översta våning.

Material och gestaltning

Både Antikvarisk PM och Länsstyrelsens yttrande trycker på betydelsen av en anpassad gestaltning i det känsliga läget. Föreslagen gestaltning bedöms i viss mån vara väl anpassad. Det gäller särskilt fasadmaterialen, medan de stora fönsterpartierna och de skarpa kubiska formerna bedöms fungera sämre i detta landskap.

Fasadmaterial och behandling, omålat trä som behandlas med vitriol, träolja eller likvärdigt där träets egenskaper framträder, bedöms ur kulturmiljösynpunkt vara väl valt och ha förutsättningar att bli ett modernt tillägg som samspelar med landskapet.

De stora glasytorna och fönsterbanden ger en stark horisontell verkan som inte kan ses som anpassat till platsen och glaset kan ge omfattande reflektering vilket inte bedöms vara lämpligt i landskapet i anslutning till Dalälven.

Byggnadernas kubiska form med nästintill plana tak skapar också en skarp kontrast till jordbrukslandskapet och fångar inte upp topografin med sluttningen utmed älven. Den översta våningen med sitt plana tak bidrar särskilt till att ge bebyggelsen en monumental verkan mot älven. Här skulle en mer nedtrappande volym bättre fånga upp platsens topografi.

Sammanfattande konsekvensbedömning

Den granskade detaljplanen har vid revidering vidtagit vissa åtgärder i linje med det antikvariska PM:et, särskilt avseende material, dämpad färgsättning och viss terränganpassning. Planen innehåller också höjdbegränsningar och justeringar i volymer för att minska visuell exponering.

Trots dessa förbättringar kvarstår väsentliga konflikter mellan planförslaget och de kulturhistoriska värden som identifieras i det aktuella området. Framför allt rör detta:

- Bebyggelsens skala och omfattning, där flerbostadshus om upp till 11 meters nockhöjd bedöms avvika från områdets kulturhistoriska karaktär och från Antikvariskt PM:s rekommendationer om småskalig bebyggelse.
- Siktlinjer/vyer mot Gustafs kyrka och Dalälven, där planerad bebyggelse riskerar att påverka utpekade viktiga vyer trots vissa anpassningar. Den skyddande grönskan med uppvuxna träd säkerställs inte i planen, om träden försvinner exponeras husen än mer. Det gäller även vintertid. Gustafs kyrka kommer fortfarande vara ett tydligt landmärke, men dess karaktär av solitär minskar.
- Gränsen mellan sockencentrum och odlingslandskap, som försvagas av föreslagen utbyggnad.

Den samlade bedömningen är att detaljplanen i sin nuvarande form innebär måttliga till stora negativa konsekvenser för kulturmiljön och landskap bilden. Den föreslagna planen bedöms innebära en förvanskning av en del av det av kommunen utpekade särskilt värdefulla området kring Gustafs kyrka, men det bedöms inte innebära en förvanskning av området som helhet.

Förslag till fortsatt arbete med anpassning

- Reducera volymen på flerbostadshusen, bryt upp i mindre volymer eller ersätt med parhus. Minska ner den visuella påverkan och bebyggelsens dominans genom att arbeta vidare med att gruppera bebyggelsen, gärna med byggnadskroppar förskjutna mot varandra istället för en placering med långsidan utmed vattnet.

Att låta ett av flerbostadshusen utgå skulle också vara ett sätt att minska den visuella påverkan och mildra intrycket. I så fall är bedömningen att den nordligaste byggnadskroppen bör utgå, då det skulle minska den upplevda spridningen av bebyggelsen i odlingslandskapet och göra bebyggelsen mindre påtaglig i vyer från norr. Länsstyrelsen har också gjort bedömningen att gränsen mellan tätortsbebyggelse och öppet odlingslandskap är bärande för förståelsen av sockencentret.

- Gestaltningsmässigt bedöms fasadmateriäl och föreskriven behandling fungera väl i miljön, men de stora glaspartierna bedöms inte harmoniera med landskapet. Dessa bör därför minskas. För att minska den byggnadernas monumentala verkan mot älven bör man dra in den översta våningen, då detta skulle ge bebyggelsen ett något mer småskaligt uttryck mot älven och bryta ned volymverkan något. Det skulle också ge ett nedtrappat uttryck som något bättre skulle tillvarata släntens topografi. Bedömningen är att de exempel som visas i planbeskrivningen kan fungera som grund, om platsen ska bebyggas, men de behöver bearbetas ytterligare för att anpassas till platsen intill Dalälven.
- Säkerställ ett bevarande av uppvuxna träd i planen och i slänten nedanför planområdet.
- Om planförslaget genomförs bör den geografiska avgränsningen av det särskilt värdefulla bebyggelseområdet justeras, så att den exploaterade ytan inte längre ingår i området. Detta då de särskilda värden inte finns i just detta område.

UPPDRAGSNAMN
Säter Gustafs båthamn

UPPDRAGSNUMMER
10378747

BESTÄLLARE
Mondo arkitekter

FÖRFATTARE
Charlotte Hedenström
